

Ny-i falát megköpényezték. A bővítések É-i fele is a várfal alá került, de a fennmaradt D-i rész tagolása leginkább egy háromtengelyes karzatként értelmezhető. A feltételezett templomot körülvevő kerítésfal DK-i szakaszát K felé megvastagították majd a terület ÉK-i részére egy toronyszerű épületet emeltek. Ezt követően egy új támfal építésével kibővítették azt a korai teraszt, amely a püspöki palota és a támpilléres kerítés közt, a toronyszerű épület előtt helyezkedett el. Ekkor már nem állt a püspöki palota 11. századi lakótornya, talán ezt váltotta ki a tőle ÉNy-ra épülő új torony, ami továbbra is egy püspöki lakótorny, vagy lakóépület maradhatott. Ez a funkció összefügghet a püspöki kápolna közelségével.

A püspökvár belső falrendszere Ny-i részének építése során az új belső várfalat a feltételezett 13. századi kápolna ÉNy-i sarkáig építették ki. Egy következő építési szakaszban, a 14. század közepén az ÉK-i toronyszerű épület, és a korábbi feltételezett kápolna Ny-i bővítései kivételével minden korábbi falat lebontottak a területen és felépítették a gótikus Aranyos Mária kápolnát. Az új kápolna építésével együtt, a szentélye mögött, támpilléres támfallal kerített, a püspöki palotáig terjedő, széles teraszt képezeték ki, amelyet egy átlósan elhelyezett kerítésfallal két részre osztottak. Ugyanekkor a kápolna Ny-i homlokzata előtt egy vastag É–D-i falat emeltek, amellyel kettévágták a püspökvár területét. Ekkor készülhetett el a belső várfalnak a 13. századi kápolna helyére épített középső szakasza. Az Aranyos Mária kápolnát K felől, a toronyszerű épületből, azaz a feltételezhető püspöki lakótornyból lehetett megközelíteni a kápolna É-i oldala mentén az É-i első szakaszban nyíló kapuzaton át. Később épült fel a kápolna új sekrestyéje, ami elvágtatta az átjárást a kápolna és a püspöki lakótorny között, így a kápolna ekkor már csak a lakótornyból volt elérhető.

Ezt követően az ÉK-i toronyszerű épületet, vagyis a lakótornyot lebontották, és a helyén felépítették a belső várfal Ny-i szakaszát. E munka során gyökeresen átépítették a püspöki palota épületét is. Valószínűleg ekkor emelték meg a kápolna és a palota közötti kert szintjét is. Feltehetően ehhez a periódushoz kapcsolható a püspökvárat a kápolna homlokzata előtt kettéosztó várfal bontása, miáltal a kápolna megközelíthetővé vált Ny felől is. Az építkezésre valamikor a 14. század második felében, valószínűleg Vilmos püspök idején kerülhetett sor. A lakótorny bontása, és a püspöki kápolna megközelítési lehetőségeinek átalakítása mellett szól, hogy a felújított régi püspöki palota funkciója ekkor változhatott meg, és kerülhetett át a püspök rezidenciája a székesegyháztól DNy-ra eső épületekbe.

A későbbiekben a kápolna és a belső várfal között egy keskeny helyiséget alakítottak ki, végleg elzárva ezzel a kápolna és a régi püspöki palota közti közlekedés útját. Végül a kápolna mögötti kertben egy új kerítésfalat emelve a kápolnát teljes egészében leválasztották a régi palota területéről. Ezzel egy időben a kápolna és a várfal közti helyiséget Ny felé kibővítették.

A kápolna és a tőle Ny-ra álló korai épület bontására csak a 17. század folyamán kerülhetett sor. A 17. században a romok fölé, a belső várfalhoz ragasztva ezután egy nagy méretű, vagy két kisebb ház épült. A feltárásokból ismert Ny-i fal és a többszörösen K-i épület látható Joseph de Haüy 1687-es felmérésén is. A rajz szerint a Ny-abbí épület, vagy amennyiben eredetileg egységes építmény volt, akkor a nagyobbik Ny-i fele már nem

állt, mindössze egyetlen fala látszott. E falak minden bizonnyal egy török kori kaszárnyaépület, vagy lakóházak maradványai lehetnek.

A 18–19. században, a területen álló összes épület pusztulása után, a belső várfalat belülről megköpényezték.

BUZÁS GERGELY

278. Pécs, Janus Pannonius utca 10. (KÖH 26872)

(Baranya megye) Ró, Á, Kö, Kk, Kú, Tö, Ú

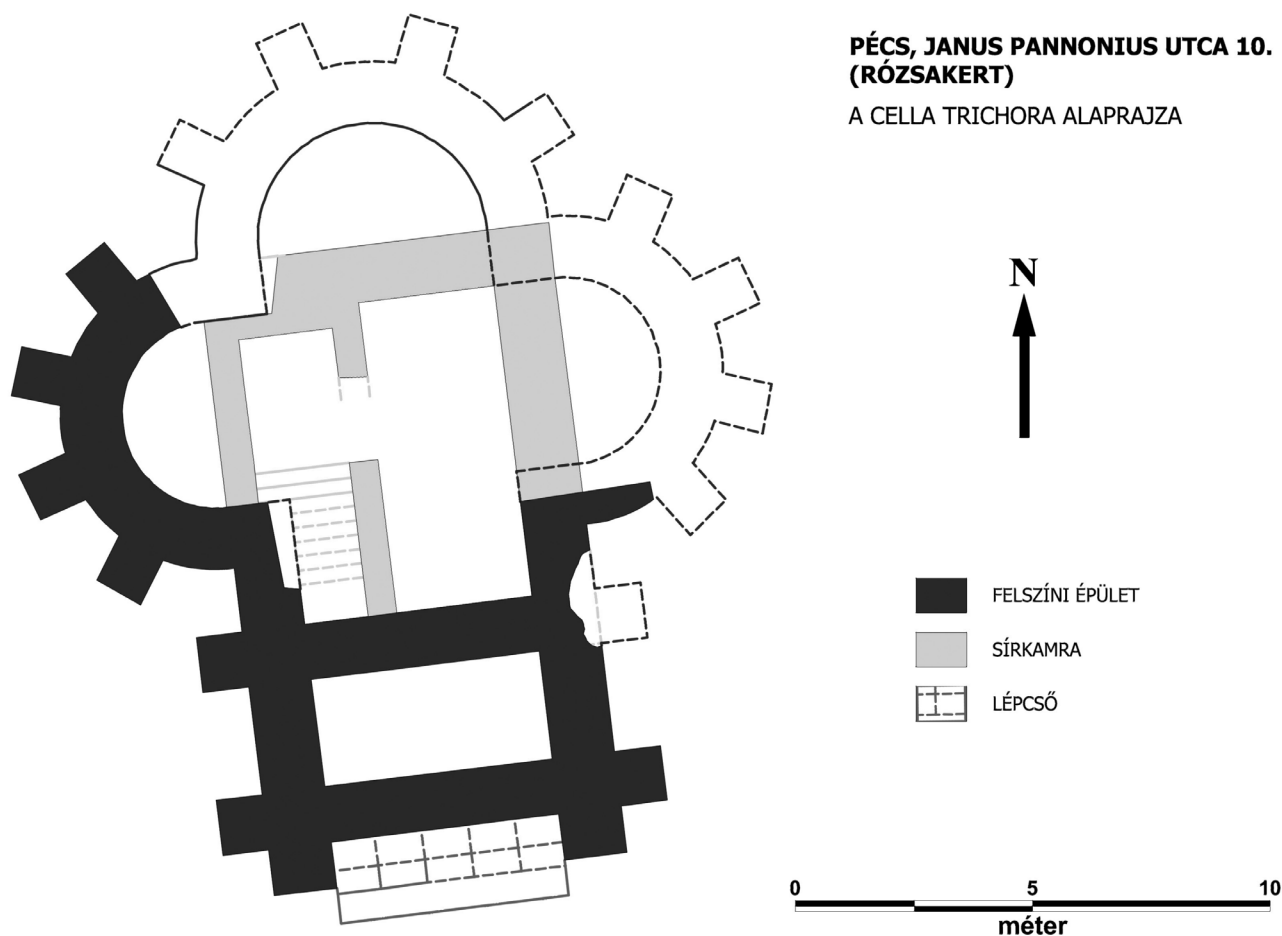
A terület Sopianae késő római kori É-i temetőjének (KÖH 70899) és a középkori városnak a területére (KÖH 38760 és 70847) esik, kiemelten védett régészeti lelőhely. Beruházáshoz kapcsolódó régészeti megfigyelést 2010 nyarán végzett a BMMI. Az akkor előkerült *cella trichorát* szeptember 15. és november 11. között tervásatás keretében kutattam.⁷¹

2011-ben június 1.–augusztus 3. között folytattuk a kutatást. (Az illusztrációkat lásd a 141 és a 142 oldalon!) Befejeztük a kripta feltárását, a kutatási területet D-i irányban kiszélesítettük 40 m²-nyi területtel. 2011-ben 5 új régészeti objektum került elő. A két cölöplyuk valószínűsíthetően a középkori épület DNy-i szegletében lévő faszerkezetű melléképület tartócölöpeinek a helyét jelölik. A középkori épülettől D-re előkerült csontváz helyzete alapján hódoltságkori vagy újkori, a két gödör késő középkori/hódoltságkori. 2010–2011. évben összesen 210 m²-t tártunk fel.

Kápolna: Az apszis D-i oldalán a két sarokpillér között lépcső maradványai kerültek elő. Két lépcsőfokot azonosítottunk, az alsó fok 2 nagy méretű faragott kötömbje eredeti helyzetében megmaradt, három ilyen kötömb hiányzik. A felső fokból csak a kövek helye látszik a *terrazzoszerű* habarcsban. Az alsó lépcsőfok előtti területet a külső talajszinten lapos, szabálytalan alaprajzú kövekkel rakták ki. Az épület bejárata előtti lépcsőfokokra a természetes talajszint D-i irányú lejtése miatt volt szükség: át kellett hidalni a küszöbszint és a bejárat előtti talajszint közti különbséget.

Az épület tört mészkőből és téglából vegyes falazással épült: A kripta K-i falában, annak aljától 0,50 m magasságban két egyenlítő téglasort építettek be, amely a megfigyelések szerint körbefut a kripta falában. A következő kiegyenlítés előbbi-től 1,30 m-rel magasabban jelentkezett a *narthex* Ny-i és É-i (a kripta D-i) falában, lényegében a felmenő falazat alján. Itt azonban nem beszélhetünk körbefutó téglasorokról, ugyanis a (kiszedett) téglasor(ok) szintjén mind a *narthex* D-i falánál, mind a Ny-i apszisnál kőfalazás figyelhető meg. Ezen a szinten a Ny-i apszisnál csak a támpillérek külső szélében figyelhető meg sorszerű téglafalazás. Ezenkívül a kődarabok közé helyenként tört tégladarabokat építettek be a falazatba. A kripta osztófalanak D-i szakaszának alsó részét tisztán téglából építették, 5 sor téglá volt megfigyelhető. A lapos, egyenletes felszínű téglát esetenként lapos homokkődarabokkal pótolták (pl. Ny-i apszis D-i vége). A tört mészkődarabokat is igyekeztek sorsze-

71 RKM 2010, 327–328.

rüen rakni. Ez jól megfigyelhető a kriptá K-i falánál. A kőanyag túlnyomórészt mészkő, helyenként vörös homokkő és mésztufa is megfigyelhető volt.

Kripta: A kriptá területét egy 0,60 m széles É–D irányú fal egy K-i és egy Ny-i helyiségre osztja: A szűkebb (2 m széles) Ny-i helyiség volt a kriptá előkamrája, a szélesebb K-i helyiség (2,85×6,56 m) volt az elhunytak tényleges nyughelye. (Az előkamra kialakítása miatt szűkítették le a Ny-i kriptafalat fél szélességnyivel.)

Temetkezés és annak nyoma nem került elő. Ebből arra lehet következtetni, hogy az elhunytakat szarkofágokban helyezték örök nyugalomra, amelyeket valamikor az idők folyamán eltávolítottak. A rendelkezésre álló helyen, elrendezéstől függően 1–4 szarkofággal lehet számolni.

A kriptá padlózatát *terrazzo* képezi, falazata vakolt. Az előzetes várákosások ellenére a kriptá fala freskókkal nem volt díszítve. A Ny-i kriptafalon barnászörös ecsethúzásnak látszó festés és egy másik helyütt ujjnyi szélesen, néhány cm hosszan sötétvörös festésnyom volt megfigyelhető.

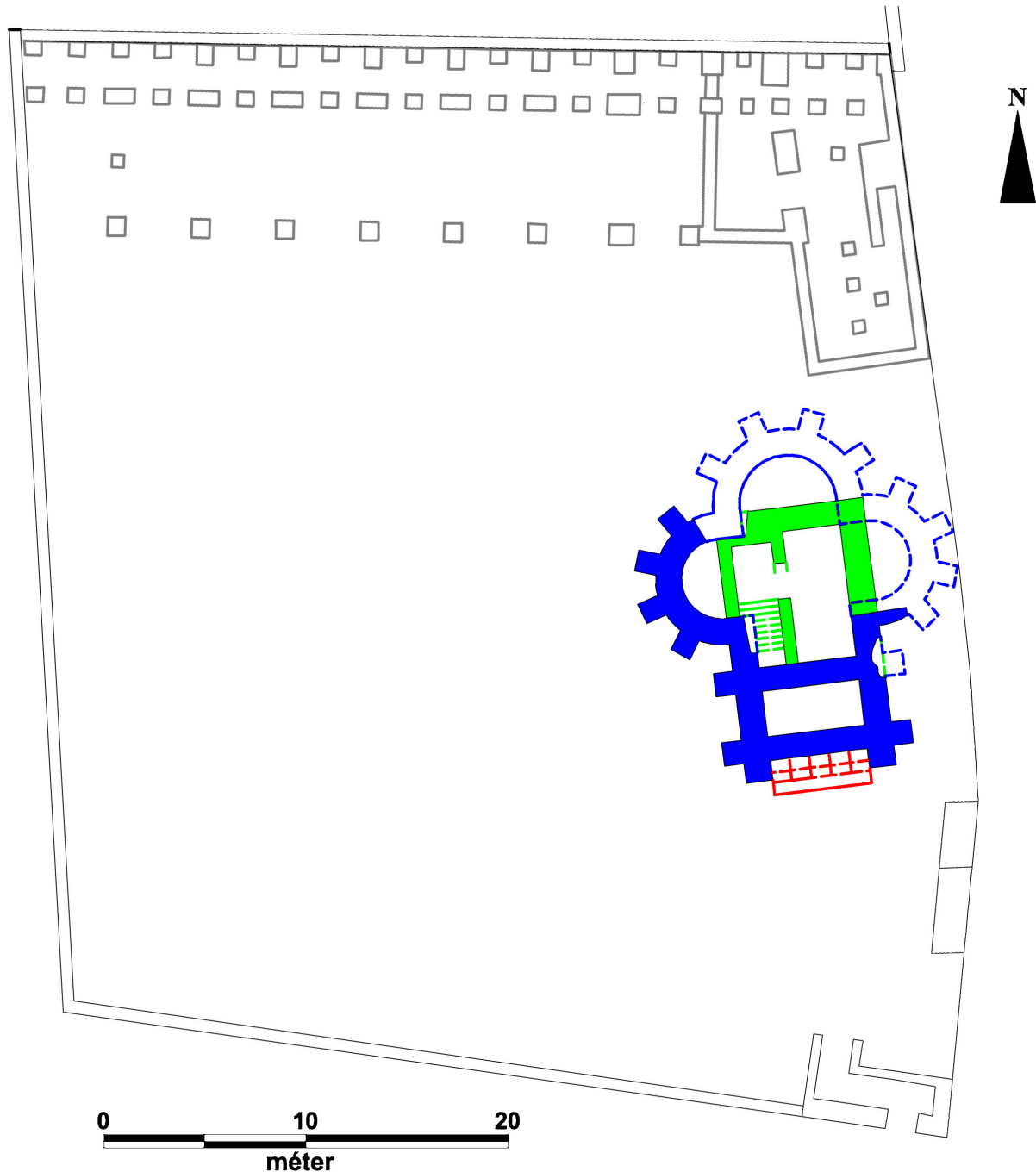
Más, a temetőben talált építmények kriptájától eltérően síkfödém zárta a kriptát felül, nem pedig dongaboltozat: K–Ny irányú gerendázaton É–D irányú fapadlózat képzelhető el, amely a kápolna központi terének járósíntjét képezte. Belmagassága 2,50 m körüli volt.

A kriptá előkamrájába a kápolna DNy-i sarkában kialakított lejárón keresztül lehetett bejutni egy csapóajtón keresztül. A lejárát szélessége 1,20 m, az alsó két lépcsőfok (a Ny-i szűkített kriptafal miatt) ~2 m. A lépcső 3,20 m hosszú szakaszon ~2,50 m szintkülönbséget hidalat át, így elvileg 7 vagy 8 lépcsőfokkal lehet számolni. A lejáró lépcsőfokai részben megmaradtak: A lépcső felszíne téglából készült, a belés habarccsal összekötött kődarabokból.

Az osztófal D-i szakasza 3,20 m hosszú, egyenes falsíkban végződik. A két kriptahelyiség közti átjáró szélessége nem ismert, ugyanis az osztófal É-i szakaszának D-i végét elroncsolta egy hódoltságkori gödör.

A kriptá előkamrájában, a másik helyiségével egy szinten lévő *terrazzóból* készített járósínt alatt 0,15–0,20 m-rel egy korábbi, rosszabb megtartású és vékonyabb *terrazzó* járósíntet érzékeltünk a hódoltságkori gödör oldalában. A kettő között kevert töltésföldet figyeltünk meg. A lejárati lépcső az osztófal vakolt Ny-i oldalának van nekiépítve. Előbbiekből az következik, hogy kisebb átépítéssel lehet számolni a kriptában. Vélhetőleg a kő-tégla lépcső előtt egy fából készített lépcsőn lehetett bejutni az előkamrába, amelynek a járósíntje ekkor mélyebben volt, mint a temetőhelyé.

Az épület építési idejét a 380–420-as évek közti időintervallumba tehetjük. Más temetői épületekkel összevetve építészeti hasonlóságokat fedezhetünk fel: Az apszisok íve azonos

Pécs, Janus Pannonius utca 10. Összesítő alaprajz

más nagyobb temetői épületeknél megfigyeltekkel: a fő (É-i) apszis átmérője azonos a másik *cella trichora* fő (É-i), a *cella septichora* fő (K-i) és az ún. Ókeresztény Mauzóleum fő (K-i) apszisának átmérőjével. Az oldalapsziszok átmérője azonos a másik *cella trichora* és a *cella septichora* oldalapsziszainak méretével. Megállapítható, hogy a két *cella trichora* lényegében teljesen azonos tervrajz alapján készült, de az Ókeresztény Mauzóleum kápolnája is méretét tekintve teljesen egyezik a két háromapsziszos épülettel, a különbség annyi, hogy utób-

binak nincsenek oldalsó apszisai. A Péter-Pál sírkamra pontosan „beleilleszkedik” a *trichorák* fő apszisába, D-i vége pedig egy vonalba esik az oldalsó apsziszok D-i végével. Lényegében a temető nagyobb épületei egyetlen elméleti tervrajz különböző formában megvalósult variációi.

A kriptá belső terében apró kő- és tégladarabokból és habarcsmálladékból álló laza omladék jelentkezett, amelyben földet nem figyeltünk meg. Ez ilyen formában bontási törmelék, azaz az épületet elbontották, kő- és téglanyagát felhasznál-

ták más építkezéseken a közelben. Ennek ideje a törmelékes anyagban talált néhány kerámiadarab alapján az Árpád-kor időszaka (11–13. sz.).

Hódoltság kori gödrök (16–17. század): A *cella trichora* É-i apszisát teljesen elbontották, a kőanyagot valószínűleg valamilyen építkezésem használták fel. Ugyanekkor az apszis két szárának végében a középkori falszakaszokat is elbontották. A kiszedett falak helye feltöltődött vagy feltöltötték a külső talajszintig. A későbbiekben a területen kisebb-nagyobb gödröket ástak, legalább részben kincskeresési céllal: már korábban észlelték, hogy van valami masszív kőépítmény a földben – a *cella trichora* falai – (anélkül, hogy tisztában lettek volna mit is találtak meg), s valami kincs rejtékhelyének gondolhatták. A megtalált falszakaszok mellett leástak, részben a falakat is szétverték. A legnagyobb „gödör” a kriptá/középkori pince területére esik. Ásásakor roncsolták a középkori és római falakat valamint a kriptá *terrazzo* járósíntjét. A kriptá Ny-i és részben az É-i fala, valamint a Ny-i apszis fala el van törve. Ennek oka az, hogy a kriptá területéről indulva beástak a Ny-i apszis alá, s a túl széles vájat miatt megrogytak a fölötte lévő római falak.

Kronológia:

Kr. u. 1. század vége–2. század: Faszerkezetű építmény(ek) maradványai (cölöplyukak) és gödrök. Valamilyen gazdasági céllal használhatták a területet.

4. század (utolsó harmada)–420-as évek: A terület Sopianae É-i temetőjének része – téglasírok. A 380–420-as években valamikor megépült a háromkaréjos temetői épület.

430-as évek–10. század: A terület használaton kívül volt, a *cella trichora* részben elpusztult, de jelentős felmenő falakkal lehet számolni.

11–13. század: Tudatosan elbontották a *cella trichora* kápolnáját, az épületet „kőbánya”-ként használták.

14–15. század: A visszabontott római kori temetői épület helyén, annak falait részben alapozásként felhasználva kőfalazatú lakóház épült, attól É-ra és D-re gazdasági udvar terült el.

16. század: Leégett az épület, nem építették újjá, a maradéka lassan lepusztult.

16–17. század: Az alapozás aljág kibányászták a *cella trichora* É-i apszisának kőanyagát. Gödröket ástak a területen, részben kincskeresési szándékkal. Érzékelték a *cella trichora* masszív falait, „körbeásták”.

18. század: A Rózsakert területének DNY-i sarkában magtárépület épült. Az elpusztult római és középkori épület helye ekkortól beépítetlen üres terület.

19. század második fele: a külső talajszintig visszabontották a magtárépületet, az egész Rózsakert üres terület. A telek D-i és Ny-i oldala köré támfal épült.

2011. augusztus 5–15. között visszatemettük a 2010. és 2011. évben feltárt területet. A feltárt falakat első lépésben geotextillal letakartuk, majd a falakat a falkoronaszint 0,20 m magasságig homokkal fedtük be, majd afelett a régészeti feltárás során kitermelt földet töltöttük vissza. Mind a homokot, mind a földet ~0,25 m-enként tömörítettük. A mai felszíntől 0,50 m mélységben georácsot fektettünk le az egész feltárási területen.

TÓTH ISTVÁN ZSOLT

279. Pécs, Kispiac (Koller u. 7.) (KÖH 69561)

(Baranya megye) Kö, Kk

A Koller u. 7. sz. alatt a J munkaterülethez kapcsolódóan 2011 áprilisában végeztük el a próbafeltárást kutatóárokokkal. A kijelölt terület D-i részén egy hosszanti, K–Ny irányú kutatóárokot húztunk, majd erre merőlegesen további árkokat, mindenütt megtartva a statikailag előírt 2–3 m távolságot a környező épületek falaitól. A K–Ny árkot középen megszakította egy bejáró rész. K-i oldalán egy eltömedékelt aknáig mentünk, ez az egykori Tetye-patak medre fölött helyezkedik el.

Az árok minden szakaszán a felső, recens, 1–1,5 m vastag réteget (olajtartály, garázsalapok, műhelytörmelék) gépi erővel távolítottuk el. Az alatta megjelenő sötétbarna rétegben elenyésző mennyiségben ugyan, de mindenhol középkori, 14–16. századi cserepek voltak. Ez a kb. 50 cm vastag réteg szinte homogén formában mélyült le az ún. mecseki hordalékig. Ez a köves réteg, melynek vastagsága 10–30 cm a város szinte valamennyi területén megfigyelhető (szinte kövezetszerű). Ebben a köves rétegben történt beásások kontúrjai jól érzékelhetők voltak. A fő árok K-i végében egy kis méretű, ÉK–DNY tájolású sírgödört találtunk, amelyben egy gyermek csontvázából csupán a koponyát találtuk meg, annak ellenére, hogy a sírgödör szabályos alakot mutatott. A sír lelet nélküli. A mellette lévő kőfelületről Zsigmond kori kályhaszemek és kerámiatöredékek kerültek elő. A sírtól Ny-ra, nagyjából a Tetye-patak nyomvonala mellett, egy emberei tevékenység hatására kialakult, öntött habarcsoshoz hasonló sima, meszes felületet találtunk. Ez valószínűleg valamilyen vízmű (malom?) működésével függött össze, a Tetye-patak meszes üledékének mondható (Kraft János geológus megállapítása alapján). A meszes üledéknek mintha derékszögű határai lennének, ami utalhat az egykori (valószínűleg fából készült) felépítményre. Feltárást nem tudtuk elvégezni, mivel a rábontásra nem kaptunk engedélyt.

A második árokban ebben a hordalékrétegben egy 60 cm mélyen lemélyített gödör volt, szórványosan jellegtelen középkori cserepekkel.

A Ny-i oldalon a fő árokban és egy merőleges kisebb árokban, több m hosszú (4×6 m) beásás volt, amit csak a merőleges árokban kutattunk meg. Ez akár épület is lehetett, a gödrön kívül cölöplyukak voltak. Az egyik cölöpből került elő egy 14–15. századi dénár, ami az egész jelenséget datálja. Az árok Ny-i végében nyitott nagyobb szelvényben (kb. 5×5 m) kisebb gödrök kerültek elő, megint csak szórványos középkori kerámiatöredékekkel. Ez a rész meg volt bolygatva pincetömedékkel és szellőzéssel.

A területről összefoglalóan el lehet mondani, hogy a Tetye-patak közelsége miatt nem csak a hódoltság korában és az újkorban, hanem a középkorban is ipari tevékenység folyhatott, amelyeknek jelentősebb maradványai a feltárástól folytatásakor az adott területen, a mostanított D-re jobban feltárható lesz a földalatti garázs építéskor. A beruházóval, a KÖH-hel, és a régészeti osztályvezetővel egyeztetve a terület teljes feltárása ez építkezés bizonytalansága és a környező statikai problémák miatt nem szükséges. A fent vázolt geológiai, ill. történelmi